

Nusayrîlik özel sayısında 13 araştırma, 6 derleme, 1 bibliyografya çalışması ve 1 kitap tanıtımı yer almaktadır. Bu araştırma ve derlemelerde Nusayrîliğin tarihî ve inanç sistemi, genel hatlarıyla işlenmeye çalışılmıştır. Özellikle Başbakanlık İstanbul Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgeler ışığında 19. yüzyılda Nusayrîlerin durumunun gözler önüne serilmesi, bu özel sayının değerini bir kat daha artırmaktadır. Zira Nusayrîler hakkında şimdiye kadar böyle kapsamlı bir arşiv çalışması yapılmamıştır. Bu özel sayı ile birlikte yayımlanacak olan "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik (19-20. Yüzyıllar)" adlı kitap, bu alanda büyük bir boşluğu dolduracaktır.

Bu özel sayı, yazım tekniği olarak iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde makaleler, ikinci bölümde de derlemeler yer almaktadır. Makaleler bölümünde ilk yazı Hanefî Palabıyık'ın tarih ve din sosyolojisi bilimlerini harmanlayan "İnançları ve Dinî Özellikleri Bakımından Nusayrîlik" makalesidir. Yazar, bu makalesinde tarihî, dinî, sosyolojik ve antropolojik eserlere müracaat ederek, genel olarak tarihten günümüze Nusayrîliğin inanç sistemini ve özelliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Nusayrî şeyhlerinin savundukları fikirleri, Sünnî tarihî, dinî eserlere göre mukayeseli olarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirmesinde, Nusayrîliğin, Sünnilik ve Şii'lik gibi İslami grupların anlayışıyla bağdaştırmanın mümkün olamayacağını belirtmiştir.

Dergimizdeki Osmanlı arşiv belgelerine dayanan makalelerden biri Ali Sinan Bilgili tarafından kaleme alınan, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Nusayrîleri (19. yüzyıl)" başlıklı yazıdır. Bilgili, bu yazısında; Adana, Tarsus ve Mersin Nusayrîleri hakkında 19. yüzyıla ait arşiv belgelerinde verilen bilgileri işlemiştir. Nusayrîler hakkındaki merkezî yönetim (Sadaret, Hariciye Nezareti, Maarif Nezareti) ile bölge yöneticileri (vali, mutasarrıf, Maarif Müdürü) ve merkezî yönetim ile yabancı devlet sefaret ve konsoloslukları (Amerikan sefaret ve Mersin konsolosluğu) arasında cereyan eden yazışmaları esas alarak, merkezî yönetimin Nusayrîlere bakışı, Nusayrîler üzerindeki misyonerlik faaliyetleri, bölgedeki diğer gruplarla ilişkilerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Arşiv belgelerine dayanan diğer bir yazı, Selahattin Tozlu tarafından yazılan "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrîleri (19. yüzyıl)" başlıklı makaledir. Tozlu, bu makalesinde; 19. yüzyıl arşiv belgelerine göre Antakya ve İskenderun, Süveydiye (Samandağ) ve Arsuz Nusayrîlerini ele almıştır. Tozlu, arşiv bel-

gelerinden, bölgede yaşayan Nusayrîlerin Sünni anlayışa geçmek için yüzyılın son otuz yılda devlet yönetimine sürekli dilekçeler vererek Sünnileşmelerinin kabul edilmesini istediklerini tespit etmiştir. Ancak merkezi yönetimin olumlu baktığı bu isteğe, yerel muhalefet olduğunu ve Nusayrîlerin bu isteklerinin gereğinin ancak II. Abdülhamid zamanında yerine getirilebildiğini belirten Tozlu, bu devirde büyük Nusayrî köylerine mektepler açıldığını ve Nusayrî çocuklarının eğitildiğini de ifade etmiştir. Uğur Akbulut'a ait olan arşiv belgelerine dayalı "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayrîleri (19. yüzyıl)" adlı makale de oldukça dikkat çekicidir. Bu çalışmada Akbulut, Nusayrîlerin yoğun bir şekilde bulunduğu Lazkiye bölgesindeki Nusayrîleri incelenmiştir. Kaynağını Osmanlı arşiv belgelerinin oluşturduğu araştırmada, Nusayrîlerin daha ziyade merkezi ve mahallî idare ile olan ilişkileri ele alınmıştır. Akbulut'un belgelerden yaptığı tespite göre Lazkiye Nusayrîleri, hem devlete hem de komşularına birtakım sıkıntılar çıkarmakta, mükellef oldukları vergileri ödememekte, bazen şekavet hareketlerinde bulunarak düzen ve intizamın bozulmasına neden olmaktaydılar. Yine belgelerden, 19. yüzyılın sonlarına doğru neredeyse toplu olarak eski inançlarını terk ederek Sünniliğe geçtikleri, bölgedeki misyonerlerin Nusayrîler üzerine oyunlar oynadıkları, buna karşılık devletin yeni okullar açtığı ve mescitler inşa ettiği tespit edilmiştir. Lazkiye Nusayrîlerinin Hanefi mezhebine geçirilme çabalarının iyi yönetilememesi ve I. Dünya Savaşı'nın çıkmasının, istenen sonucun alınmasını engellediği de Akbulut'un tespitlerindedir.

Arşiv belgelerine dayalı son makale, Naim Ürkmez ve Aydın Efe tarafından birlikte kaleme alınan "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler Hakkında Genel Bilgiler (19. yüzyıl)" başlığını taşımaktadır. Ürkmez ve Efe ikilisi bu makalelerinde; Adana ve Halep Vilayetleri ile Lazkiye Sancağı dâhilinde çoğunlukla yaşayan Nusayrîler hakkında arşiv belgelerinin, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunlaştığını ifade etmektedirler. Bunun sebebini de, yaşadıkları coğrafyanın öneminden ve mezheplerinden dolayı emperyalist devletlerin dikkatini çekmelerine, böylece bölgede misyonerlik faaliyetlerine başlamalarına bağlamaktadırlar. Arşiv belgelerinden Nusayrîlerin Müslüman olarak muamele görmelerine rağmen, halk arasında kendilerine iyi davranılmaması sebebiyle, devlete başvurarak Ehl-i Sünnet mezhebine girmek istedikleri, bazı dayanaksız eserlerde ise, II. Abdülhamid Döneminde baskıya maruz kaldıkları ifade edildiği, oysa belgelerde görüldüğü gibi Sünni olma talebinin Nusayrîlerden geldiği, bunun üzerine II. Abdülhamid'in emriyle, Nusayrî

köylerinde birçok okul ve cami yapıldığı, hatta Lazkiye'deki okulların büyük kısmının parasının II. Abdülhamid' in kendi cebinden karşılandığı bu makalede tespit edilen çok önemli noktalaradır.

Yukarıda zikredilen son dört makale Osmanlı arşiv belgelerinin Nusayrîler hakkında verdiği bilgileri işleyen ve birbirini tamamlayan yazılardır. Böylece 19. yüzyıl ikinci yarısı ve 20. yüzyılların başlarında Nusayrîler ve Nusayrîlik, tarih yazımına büyük katkı yapılmıştır.

Dergimizdeki altıncı makale Necmettin Alkan tarafından kaleme alınan "Alman Kaynaklarında Nusayrîler" adlı çalışmadır. Bu makalede, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan Nusayrîlerin Alman kaynaklarında yapılan tasviri ele alınmıştır. Alkan, Almanların yaklaşık yüz yıllık bir zaman diliminde (1778-1872) yayımladıkları hatırat, araştırma eserleri ve ansiklopedi maddelerinin Nusayrîler hakkında verdikleri bilgiler ve yaptıkları yorumlardan; Almanların bakışıyla Nusayrîlerin tarihi ve inanç köken ve sistemlerini, sosyoekonomik hayatlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Alkan'ın tespitlerine göre Almanlar, Nusayrîliği Şia'nın bir alt kolu olarak görmekte ve inançlarının temelini başta İslâm olmak üzere, Hristiyanlık, Yahudilik ve kadim Sabîilik gibi dinlere bağlamaktadırlar.

Dergimizin yedinci makalesi birkaç gün önce elim bir trafik kazasında kaybettiğimiz merhum Abdullah Er'e aittir. Abdullah Er'in son çalışması olan "Fransız Kaynaklarında Nusayrîler" adlı makale, Nusayrîler hakkında Fransız bakışını yansıtmaktadır. Fransızların Nusayrîlerin de içinde yaşadığı Suriye-Antakya-Çukurova bölgelerine ilgileri bilinmektedir. Birinci Dünya Harbi'nden sonra bu bölgeyi işgalleri, niyetlerini göstermesi bakımından yeterlidir. İşte bu niyetleri çerçevesinde, bölgede yaşayan etnik veya mezhebî gruplardan biri olan Nusayrîlere yönelik tespit ve çalışmaları, merhum Er tarafından ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırmada, Fransızların aşırı bir Şii-Bâtini mezhep olarak tanımladıkları Nusayrîlerin tarihleri, inançları, yaşayış tarzları, sosyoekonomik durumları Fransızca yazılı kaynaklardan hareketle ele alınmıştır. Araştırmanın kaynağını 19. yüzyılda çeşitli Fransız misyoner, gezgin, araştırmacı ve tarihçiler tarafından kaleme alınan yazılar (hatırat, gezi yazıları, raporlar vs.) oluşturmaktadır. Bazı yazıların misyoner olarak görevlendirilen kişilerin topladıkları bilgilerin rapor olarak sunulmuş hâli olması, merhum Abdullah Er'in çalışmasının değerini bir kat daha artırmıştır.

Dergimizde, yabancı kaynakların değerlendirildiği diğer bir makale Ahmet Beşe'ye aittir. Beşe'nin, "İngiliz ve Amerikan Kaynaklarında Nusayriler" başlıklı yazısı, Nusayrî bölgesinde misyonerlik faaliyetlerini özellikle üstlenen Amerikalıların bakış açısını anlamak bakımından büyük öneme haizdir. Beşe, bu makalesinde İngiliz ve Amerikalı seyyah, Doğu bilimcisi, misyoner ve araştırmacıların yazdıklarından hareketle, Nusayrî toplumunu nasıl algıladıklarını ve kendi toplumlarına açıklama biçimleri ve çeşitli nedenlerle duydukları ilginin izlerini ortaya koymaya çalışmıştır. İngiliz ve Amerikan kayıtlarında Nusayrîlerin kökeni, yaşadıkları coğrafya, toplumsal yaşamları, inanç sistemleri, dinî bayramları ve Hristiyanlıkla ilişkilendirilme çabaları gibi konular üzerinde yoğunlukla durulduğu, Beşe'nin tespitleridir.

Yukarıdaki son üç çalışma, Alman, Amerikan, İngiliz ve Fransız kaynaklarına dayalı analitik çalışmalardır. Bu sayede, ülkemizdeki etnik ve dinî gruplar hakkında emperyalist devletlerin kurum ve kuruluşları ile bu devletlerin desteklediği misyoner örgütlerin faaliyetleri ortaya çıkarılmıştır. Ülkemizdeki etnik ve dinî gruplar hakkında, bazıları çok ciddi nitelik taşıyan çalışmaların yapılması, emperyalist devletlerin amacını ortaya koymak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmaların geçmişteki işlevi, günümüze yansımaları ve geleceğe yönelik planlara kaynaklık oluşturacağı gerçeği hiçbir zaman unutulmamalıdır.

Bu özel sayımızda Nusayrîliğe paralel ve Nusayrîlerle etkileşim içerisinde bulunan bazı tarihî gruplarla ilişkiler de ele alınmıştır. Bu konuda önemli bir yazı Ayşe Atıcı Arayancan tarafından kaleme alınan "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizârî İsmâîlîleri ve Nusayrîlik" başlıklı yazıdır. Arayancan'ın bu yazısında, Fatimî iktidarından kurtularak Suriye bölgesinde benzer propagandalar yürütmüş, iktidar mücadelesi vermiş ve siyasi olaylarda taraf olmak zorunda kalmış iki gûlat fırka (Nusayrîlik ve Nizârî İsmâîlîleri) arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Makalede her iki fırkanın bölgeye hâkim olan Selçuklu, Eyyubi, Moğol, Memlûklü ve Haçlılara karşı yürütmüş oldukları mücadeleler ile birbirileri üzerinde bıraktıkları itikadî etki üzerinde durulmuştur.

Yakın tarihî perspektiften bir bakış açısı tanımlaması bakımından özel sayımızda yer alan önemli bir yazı Erdal Aksoy'a aittir. Aksoy'un "Nusayrîlerin Sosyal Yapıları ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Yaşayan Bu Topluluğa Devletin Yaklaşımları" başlıklı makalesi, yukarıda Osmanlı Döneminin işlendiği yazıların akabinde, tarihî süreci tamamlayıcı (Osmanlı-Cumhuriyet) bir özelliğe sahiptir. Aksoy, bu yazısında kronolojik bir yöntem izleyerek önce Nusayrîlerin Osmanlı Dönemindeki sosyal ve hukuki statüleri, ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında devletin bu topluluğa yaklaşımı üzerinde durmuştur. Kaynak olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan akademik çalışmalardan ve devlet tarafından yazdırılmış raporlardan faydalanan Aksoy, Cumhuriyet rejiminin Nusayrîleri Türk milletini oluşturan unsurlardan biri olarak değerlendirdiği ve bu çerçevede bu topluluğa yönelik politikalar geliştirmeye çalıştığını tespit etmiştir.

Dergimizin bu özel sayısında, tarihî perspektiften Nusayrîlik konusu ele alındıktan sonra, günümüz Nusayrîliğinin işlenmesi safhasına geçilmiştir. Bu meyanda din sosyolojisi bağlamında iki önemli alan araştırmasına yer verilmiştir. Bunlardan biri Mehmet Dönmez'in "Hatay Nusayrîlerinde İnanç Önderlerinin İbadeti İdrak Ediş Tarzları" başlıklı yazısıdır. Dönmez, bu yazısında, Hatay bölgesinde yaşayan Nusayrî inanç önderleri ile yapılan görüşmelerden, bunların ibadetten ne anladıkları ve neleri ibadet olarak gördüklerini, namaz, oruç, türbe ziyareti vb. inanç ritüellerini tespit etmeye çalışmıştır. İkinci yazı Hüseyin Türk'e aittir. Türk'ün Nusayrîlik hakkında "Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik, İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri (İstanbul 2010)" gibi değerli çalışmaları vardır. Özel sayımızda da Türk'ün "Nusayrîlerde Hızır İnanıcı" başlıklı makalesi bulunmaktadır. Bu makalesinde Türk, Hatay bölgesinde yaşayan Nusayrîlerin inanç sisteminde çok önemli bir yere sahip olan "Hızır" konusunu işlemiştir. Alan araştırması yöntemiyle yaptığı bu çalışmada, Nusayrîlikte Hızır inancının güçlü olması ile kimlik algısı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve elde ettiği bilgileri tartışmıştır. Türk, Hızır inancının güçlü olmasının, Nusayrîliğin en başat özelliği olan Hz. Ali inancıyla bağlantılı olduğu sonucuna varmıştır.

Alevî-Bektaşî dünyasında sözlü gelenek ve bunun oluşturduğu edebiyatın önemi herkesçe malumdur. Arap Aleviliği olarak da nitelendirilen Nusayrîliğin, Alevî-Bektaşî edebiyatındaki yerinin ortaya koyulması bakımından, özel sayımızda yer alan Mehmet Temizkan'ın "Alevî-Bektaşî Edebiyatı ve Nusayrîlik" başlıklı makalesi, çok önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Temizkan, Alevî-Bektaşî edebiyatında Nusayrîler ve Nusayrîlik ile ilgili şiirler (deyişler) üzerine yaptığı bu çalışmada, Nusayrîler ile Alevî-Bektaşî toplulukların inançları arasında büyük farklar bulunduğunu, Nusayrîlik ile ilgili şiirlerin yok denecek kadar az olduğunu tespit etmiştir. Bilindiği kadarıyla Nusayrî olduğunu dile getiren tek Bektaşî şairin Viranî olduğunu söyleyen Temizkan, Alevî ve Bektaşî edebiyatı antolojilerinde Nusayrîlerle ilgili bir değerlendirme yapılmadığını ifade etmiştir. Bu yüzden çalışmasında Nusayrîliğin Alevî ve Bektaşî edebiyatındaki yansımalarını tespit edip değerlendirilmeye gayret göstermiştir.

Dergimizin ikinci bölümünde derlemelere yer verilmiştir. İlk derlememiz Aydın Durdu'nun "Hatay Nusayrîlerinde Eren İnanıcı ve İnanç Merkezleri" isimli önemli bir alan araştırmasıdır. Durdu bu çalışmasında, Hatay Nusayrîleri için büyük önem taşıyan Hz. Hızır (Hızır) ve İdris Aleyhisselam makamları, Şeyh Yusuf-İl Hâkim, Habib-i Neccar, Şeyh Hasan Sincari, Mikdat, Samandağ Şeyh Hasan ve UyduKent Şeyh Hasan türbeleri gibi inanç merkezleri ve bu inanç merkezlerine yönelik inanışları işlemiştir. İkinci derleme ise, Tazegül Demir ve Nazife Özdemir tarafından yapılan "48 Perşembe Televizyon Programında Nusayrîlerle Yapılan Söyleşi" başlığını taşımaktadır. Bu çalışmada, 11.06.2008 tarihinde Avrasya TV'de "48 Perşembe" adlı programda AKAD başkanı Nihat Yenmiş, Şeyh Hüseyin Şanlı ve Şeyh Davut Tümkeya ile "Alevilik ve Nusayrîlik" konusunda yapılan söyleşi değerlendirilmiştir. Demir ve Özdemir, program katılımcılarının, Nusayrî

adı, Alevi Nusayrîliğinin kökeni ve tarihsel süreci, inanç ritüelleri ve gelenekleri hakkında verdikleri bilgileri derleyerek kamuoyuna sunmuşlardır. Söyleşiye katılanların bizzat bu inanç sistemine mensup olması, araştırmacıların yaptığı derlemenin değerini artırmaktadır.

Dergimizde yer alan bir diğer derleme, Piri Er tarafından yapılan “Sözlü Gelenekten Derlemelerle Hatay Alevileri (Nusayrîler) ve İnanç Esasları” başlığını taşımaktadır. Er’in bu çalışması, T.C. Kültür Bakanlığı, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğüne 2002 yılında Hatay ilinde gerçekleştirilen alan araştırmasında Nusayrî Şeyhleriyle yapılan söyleşileri içermektedir. Piri Er, derlemesinde, şeyhlerden alınan bilgilerden hareketle Nusayrîlerin ortaya çıkışı, ibadet dil, şekil ve mekânları ve kullanılan bazı kavramları değerlendirilmiştir.

Toplumların kimliğinin muhafazasında ve genç nesillere aktarılmasında bayram, mukaddes günler ve kutlamalar gibi özel günlerin önemi büyüktür. Bu meyanda özel sayımızda iki derlemeye yer verilmiştir. Bunlardan biri Fatma Ahsen Turan tarafından kaleme alınan “Nusayrîlerde Gadir Hum, Fıraş ve Mubahale Bayramları” başlıklı araştırma-derleme niteliğindeki çalışmadır. Bu çalışmada Turan, Nusayrîlerin inançlarına mahsus pek çok bayramlarından üçü ve bu bayramlarda yapılan ritüeller hakkında bilgi vermiştir. Diğer derleme ise genel olarak kutsal gün ve bayramları ele alan, kısa adı AKAD olan derneğin başkanı Nihat Yenmiş’in “Nusayrîlerde Kutsal Günler ve Bayramlar” başlıklı yazısıdır. Yenmiş’in yazısında, Nusayrî kültüründe önemli yer tutan örf, âdet, gelenek, görenek, bayramlar ve özel günler ile kendi adetleri çerçevesinde kutlama ve anma etkinlikleri gibi konuları bulmak mümkündür. Bir diğer derleme, Eyyup Coşkun ve Süleyman Özen tarafından hazırlanan bir alan araştırmasıdır. Bu çalışma, Nusayrî bir kanaat önderinin ifadelerini içermesi bakımından ayrıca önemlidir.

Nusayrî özel sayımızın son yazısı, Selahattin Tozlu tarafından hazırlanan “Nusayrîler ve Nusayrîlik Bibliyografyası”dır. Bu yazıda, ülkemizde ve ülkemiz dışında, Nusayrîler ve Nusayrîlik konusunda yazılmış eserlerin büyük çoğunluğu zikredilmiş, bazı eserlerin içerdiği konular açıklanmıştır. Bu çalışma, Nusayrîlik konusunda araştırma yapmak isteyen araştırmacıların kolaylıkla faydalanabilecekleri derli toplu bir katalog niteliği taşımaktadır.

Dergimizin hedefi, ilim âlemine ve ilgili paydaşlara ilmî hakikatleri sunmaktır. Başarılı olabilirsek ne mutlu bize.

Doç. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ

Tema Editörü